

ВПЛИВ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ НА ЗАДОВОЛЕННЯ СПОЖИВЧИХ ПОТРЕБ В ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Розглянено функціонування фінансових інститутів в Україні та їх значення у реалізації споживчих потреб населення. Розкрито значення фінансових інститутів у процесі формування альтернативних джерел доходів споживачів у трансформаційній економіці.

Ключові слова: *інституційна структура, фінансові інститути, фінансові інструменти, фінансовий ринок, фінансування споживчих потреб.*

Постановка проблеми. В умовах трансформаційної економіки надзвичайно актуальне ефективне функціонування фінансового ринку, важливими елементами якого виступають фінансові інститути. Механізм діяльності фінансових інститутів дозволяє забезпечувати реалізацію як виробничих, так і споживчих потреб.

У контексті забезпечення споживчих потреб, завдяки фінансовим інститутам, споживач може розраховувати не тільки на свій поточний дохід, у нього також з'являється можливість залучити альтернативні джерела доходів для збільшення споживання. Вплив фінансових інститутів на споживчий попит у напрямі підвищення купівельної спроможності споживача, згідно із законом зростання потреб, є основою для формування нових потреб, тобто збільшення попиту на нові товари і стимулювання виробничого процесу, що є важливим для економіки України в умовах подолання наслідків економічної кризи.

Аналіз останніх досліджень у публікаціях. Теоретичні та практичні аспекти розвитку фінансового ринку розглядалися як у зарубіжній, так і у вітчизняній економічній науці, зокрема зарубіжними вченими: Л. Зінгалесом, Е. Сото, Р. Колбом, Ф. Мишкіним, Р. Раджаном, Р. Родрігесом, Д. Стігліцем, Р. Тобіном, В. Шарпом. Важливим є внесок вітчизняних вчених у дослідження проблем становлення фінансового ринку України. Формування структури фінансового ринку та розвитку фінансових інститутів розглядалось: Л. Алексеєнко, В. Базилевичем, З. Васильченко, В. Корнєєвим, І. Лютим, В. Міщенко, С. Науменковою. Специфіку впливу фінансових інститутів на споживання вивчали: О. Ватаманюк, Є. Захарченко, В. Зимовець, Ю. Кіндзерський, Д. Полозенко. Проте є ряд напрямів дослідження, що вимагають подальшої розробки, зокрема щодо впливу діяльності фінансових інститутів на формування додаткового джерела фінансування споживчих потреб у розширення споживання індивідами.

Постановка завдання. Важливим питанням, що вимагає вивчення, є виявлення інституційних

особливостей економічної діяльності фінансових інститутів і розробка напрямів підвищення їх функціональної ефективності у процесі надання фінансових послуг для задоволення споживчих потреб населення на фінансовому ринку України.

Виклад основного матеріалу.

Споживач регулярно вирішує питання реалізації власних потреб шляхом здійснення такої тривіальної процедури як купівля різноманітних товарів і послуг. Це може бути як купівля товарів першої необхідності (їжа, одяг), так і товарів тривалого використання (предмети побуту, засоби пересування). Придбання індивідом споживчих товарів зумовлює формування споживчих витрат. Основним джерелом задоволення споживчих витрат виступає економічний дохід отриманий індивідом, в основному це заробітна плата. Проте часто одного доходу замало, і тоді в якості альтернативного джерела фінансування споживчих потреб виступає пропозиція фінансових інститутів [1, с. 74].

Найбільш поширеними з форм стимулювання споживчого попиту, що використовуються фінансовими інститутами, є споживчі кредити у банках та кредитних спілках. Споживчий кредит - це кредит, який надається фізичним особам на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і який повертається в розстрочку. Його сутнісна ознака - кредитування кінцевого споживання [3, с. 84]. Суб'єктами кредитних відносин є фізичні особи, а в особі кредитора вступають у комерційні банки та інші кредитні установи. Головним спонукальним мотивом, що спонукає індивіда використати кредит, є потреба в предметах споживання і послугах, що виникає за нестачі власних заощаджень і поточних доходів. В якості додаткового стимулюючого чинника виступає також прагнення індивіда протягом усього життя максимізувати сукупну корисність, а звідси впливає готовність заплатити за сьогоднішні блага дорожче, за умови, що дохід буде з часом зростати [2, с. 5].

У структурі фінансового ринку, фінансування

споживчих потреб здійснюється трьома основними групами фінансових інститутів: комерційними банками, кредитними спілками та ломбардами [6, с. 215]. При цьому операційна активність фінансових інститутів на ринку споживчого кредитування є достатньо високою, що зумовлює високий ступінь конкурентної боротьби.

У загальному, для України характерне домінування банківських установ на споживчому сегменті кредитування потреб населення. У здійсненні банківського споживчого кредитування спостерігається чітка диференціація його розвитку у передкризовий (2005-2008 рр.), кризовий (2009 р.) та після кризовий (з 2010 р.) періоди [4, с. 280].

Показники кредитів, що надавалися комерційними банками протягом 2005-2008 років, свідчать, що частка споживчих кредитів у кредитному портфелі постійно зростала і темпи цього зростання випереджували темпи кредитування виробничого сектора. Приріст споживчих кредитів за період 2004-08 рр. становив майже 65% за часткою у структурі (зріс з 23,4%

у 2005 до 38,2% у 2008 р.), при цьому в абсолютному виразі обсяг кредитування зріс у 10 разів, щорічно збільшуючись вдвічі, а кредитування у корпоративний сектор зросло у 5 разів. При цьому відбувся розрив у фінансовому забезпеченні сформованому з коштів фізичних осіб та наданими кредитами для приватних споживачів, що підвищило системний ризик банківської системи та спровокувало залежність банківських установ від суб'єктивних очікувань фізичних осіб-вкладників.

Диспропорція між кредитуванням у виробництво та споживчим кредитуванням потенційно небезпечна тим, що знижує інвестиційний потенціал реального сектору та здатна стимулювати інфляційні процеси. Разом з тим у 2009-2010 році спостерігалася протилежна тенденція: незважаючи на загальне зниження обсягів кредитування, кредити у корпоративний сектор зросли на 7,5% (на 35,6 млрд. грн.), в той час як кредитування споживчого сектору скоротилось на 30% (майже на 80 млрд. грн.) (табл. 1).

Таблиця 1.

Структура кредитування та зобов'язань комерційних банків у 2007-2012 рр.*

№	Назва показника	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.	Кредити надані	485 368	792 244	747 348	755 030	825 320	815 327
	з них:						
	кредити, що надані суб'єктам господарювання	276 184	472 584	474 991	508 288	580 907	609 202
	кредити, надані фізичним особам	153 633	268 857	222 538	186 540	174 650	161 775
2.	Зобов'язання банків	529 818	806 823	765 127	804 363	898 793	957 872
	з них:						
	кошти суб'єктів господарювання	111 995	143 928	115 204	144 038	186 213	202 550
	з них: строкові кошти суб'єктів господарювання	54 189	73 352	50 511	55 276	74 239	92 786
	кошти фізичних осіб	163 482	213 219	210 006	270 733	306 205	364 003
	з них: строкові кошти фізичних осіб	125 625	175 142	155 201	206 630	237 438	289 129

* Складено автором за даними: [7].

Тенденція до скорочення комерційними банками споживчого кредитування властива і для періоду фінансової стабілізації 2011-2012 років, зокрема порівняно з 2010 роком, споживче кредитування скоротилось майже на 13% (24,7 млрд. грн.). Зауважимо, що дана ситуація є достатньо неоднозначною у економічних наслідках для національної економіки, адже скорочення споживчого кредитування знижує купівельну спроможність населення, скорочує

споживчий попит, що обмежує економічне відновлення в післякризовий період.

Важливим елементом інституційної структури фінансового ринку, що спеціалізується на споживчому кредитуванні, є кредитні спілки (КС). Станом на 01.01.2012 до Державного реєстру фінансових установ було внесено інформацію про 613 кредитних спілок [8], а кількість їх членів, становила 1062,2 тис. осіб. Протягом передкризового періоду кредитні спілки

демонстрували стійку тенденцію зростання їх кількості та нарощування активів, але вплив кризи суттєво загальмував темпи розвитку цих фінансових інститутів.

Загальний обсяг капіталу кредитних спілок скоротився з 1,714 млрд. грн. у 2008 році, до 942,9 млрд. грн. на 01.01.2012 (тобто на 45%). При цьому в середньому на одну кредитну спілку припадає близько 3,89 млн. грн. активів (при 7,31 млн. грн. у 2008 році), тобто відбувається процес деконцентрації, що послаблює ринкові позиції цього сегменту фінансового ринку України.

За обсягами у структурі активів фінансових інститутів кредитні спілки посідають передостанню позицію, якщо у 2007 році їх частка становила 0,7%, то в 2008 - 0,6%, але у 2009 році на ці фінансові інститути припадало лише 0,3%

загальних активів інститутів фінансового ринку. Зазначимо, що частка активів кредитних спілок у загальній структурі активів стабільно зменшується, починаючи з 2008 року. Дана тенденція ілюструє досить високу чутливість кредитних спілок до кризових явищ, фактично вони з усіх фінансових інститутів відчули найбільш негативний вплив кризи.

Інституційне значення та місце кредитних спілок на грошово-кредитному сегменті на сьогодні досить незначне. Існує відчутний дисбаланс між економічним потенціалом комерційних банків і кредитних спілок, ілюстрацією якого є розрахунок співвідношень між кількістю комерційних банків і кредитних спілок і середніми активами на один фінансовий інститут (табл. 2).

Таблиця 2.

Співвідношення між кількістю банків та кредитних спілок та середніми активами на один комерційний банк/кредитну спілку, у 2004-2010 рр.в Україні*

Показник	Рік					
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Кількість діючих банків, од.	170	175	184	182	194	198
Загальні активи банків млрд.грн.	353,09	619	973,3	1001,6	1090,2	1054,3
Активи на 1 банк, млн.грн.	2077,0	3537,1	5289,7	5170,3	5619,6	5324,7
Кількість діючих кредитних спілок, од.	764	800	829	755	659	613
Загальні активи кредитних спілок млрд.грн.	3,24	5,26	6,06	4,218	3,43	1,06
Активи на 1 кредитну спілку, млн.грн.	4,24	6,58	7,31	5,58	5,24	3,89
Співвідношення між кількістю банків та кількістю кредитних спілок (КС/банк)	4,49	4,57	4,5	4,14	3,39	3,09
Співвідношення між середніми активами на 1 банк і 1 кредитну спілку банків	489,8	773,9	724,5	926,5	1072,3	1368,8

* Складено за даними: [7,8].

У процесі аналізу динаміки розвитку кредитних спілок і комерційних банків виявляється тенденція випереджального кількісного розвитку комерційних спілок. Якщо у 2004 році на один банк припадало 3,89 кредитних спілки, то в 2007 році вже 4,57 (приріст за період 2004-2008 рр.), а показник співвідношення середніх активів на один фінансовий інститут показує, що якщо до 2006 року відношенню до банків мав позитивну тенденцію (у 2004 році на 1 гривню активів КС припадало 621,5 грн. активів банківської установи, а в 2006 році лише 489,8 грн. на 1 гривню активів банківської установи), незважаючи на фактичну незіставність по обсягу, все ж можна відзначити позитивну тенденцію з нарощування активів кредитних спілок у докризовий період.

З 2007 року банківські установи суттєво наростили активи, в розрахунку на одну фінансову установу приріст за 2007-2009 рр. становив 46%, тоді як кредитні спілки спромоглися наростити

активи тільки на 11% в 2008 році, а в 2009 році фактично знизилися середні активи на 1 КС на 24%, якщо ж брати у порівнянні 2007 та 2011 роки, то середні активи на одну спілку скоротилися майже вдвічі. Вказані тенденції яскраво засвідчують глибину проблеми співставного інституційного розвитку банківських установ та кредитних спілок. Фактично банківський сектор за обсягами діяльності не просто переважає кредитні спілки, а, можна сказати, розчиняє їх інституційну активність. Фінансова потужність комерційних банків ставить їх у апіорі більш конкурентне становище, маргіналізуючи кредитні спілки та інші фінансово-кредитні установи.

Пояснення такої ситуації полягає у високій чутливості даного фінансового інституту до кон'юнктури фінансового ринку. Оскільки за формою діяльності кредитні спілки є прямими конкурентами більш потужної банківської системи, можливість їх виживання залежить від більш ризикових кредитних (з меншою увагою до

кредитоспроможності позичальника) та депозитних операцій (з більшим відсотком по кредиту), а це призводить до виникнення досить високого рівня ризику у фінансовій діяльності кредитної спілки. Жорстка конкурентна боротьба кредитних спілок з більш потужними

комерційними банками за ресурсну та клієнтську бази сприяла підвищенню пропонованого кредитними спілками відсотку по депозитах та його фіксації на вищому, порівняно з банками, рівні.

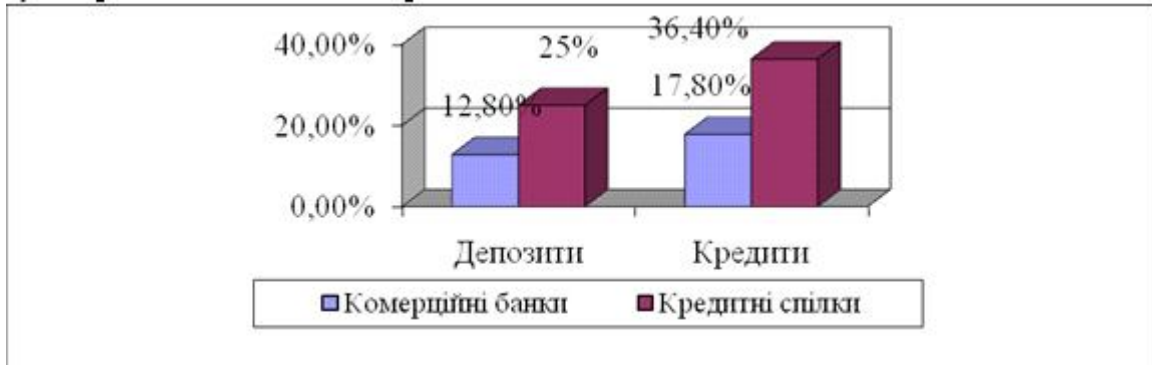

Рис. 1. Середньозважені ставки за депозитами та кредитами у комерційних банках та кредитних спілках у 2009 р.*

* Складено автором за даними: [7,8].

Це дозволило залучити та утримати вкладників, але при цьому значно підвищилася вартість кредитів, пропонованих кредитними спілками. На рисунку 1 проілюстровано порівняння розмірів відсотків по депозитах та кредитах комерційних банків та кредитних спілок. Відсоткова ставка депозитів кредитних спілок (25%) майже вдвічі більша за відсоткову ставку комерційних банків (12,8%), але при цьому відсоток по кредитах більш ніж вдвічі більший у кредитних спілок (36,4%), порівняно з банками (17,8%), що зумовлює зниження числа добросовісних позичальників та маргіналізує клієнтську базу, і головне інституційне завдання функціонування кредитних спілок - зменшення

вартості позичкових ресурсів, не виконується.

Висока відсоткова ставка по кредитах кредитних спілок генерує додаткові ризики, пов'язані з простроченням та неповерненням кредитів. Динаміка прострочених кредитних зобов'язань учасників кредитних спілок свідчить про швидке зростання заборгованості у кризовий період, що, на наш погляд, пояснюється саме високою вартістю кредитів кредитних спілок, адже вплив фінансової кризи досить знизив фінансовий потенціал вкладників, частина з них відчула значне скорочення доходів, а це призвело до невиконання за кредитними зобов'язаннями (рис.2).

Рис.2. Динаміка прострочених кредитів у кредитних портфелях комерційних банків і кредитних спілок у 2006-2010 рр., %

* Складено автором за: [7,8]

На нашу думку, можливість подальшого розвитку кредитних спілок в Україні буде визначатись темпами їх концентрації та нарощування активів. У цьому сенсі перспективним є об'єднання фінансового потенціалу кредитних спілок і забезпечення більшої гнучкості в операційній діяльності за

допомогою створення кооперативних банків.

Важливими фінансовими інститутами ринку споживчого кредитування є ломбарди. Характерною особливістю розвитку ломбардів у Україні є позитивна динаміка їх кількості в післякризовий період, при одночасному скороченні кількості банків і кредитних спілок (табл. 3.).

Таблиця 3.

Показники діяльності ломбардів, у 2007-2011 рр. в Україні*

Показник	Рік				
	2006	2007	2008	2009	2011
Кількість ломбардів, од.	309	314	373	426	456
Загальні активи ломбардів млн.грн.	367,7	525,3	618,9	888,2	1203,8
Активи на 1 ломбард, млн.грн.	1,18	1,67	1,65	2,08	2,64
Кількість укладених угод, од.	3113	4835	7384	8961	9678
Середньозважена ставка, %	159	157,9	201,5	230,0	214,5

* Складено за даними: [9].

За п'ятирічний період (2006-2011 рр.), ломбарди як інституційний сегмент фінансового ринку, більш ніж втричі наростили загальні активи по балансу (з 367,7 млн.грн. до 1,2 млрд.грн.), при одночасному двократному збільшенні активів на один ломбард, що свідчить про нарощування фінансового потенціалу та ринкової ваги даних фінансових інститутів.

Передумовами "парадоксального" зростання інституційної ваги ломбардів у структурі фінансового ринку стало скорочення активності комерційних банків у секторі споживчого кредитування та криза ліквідності кредитних спілок. Фактично, в умовах нестабільної

економічної ситуації ломбарди стали "рятівниками" для тих споживачів, які мали потребу у отриманні фінансових ресурсів на короткий термін та без складних процедур перевірки платоспроможності позичальника, що почали використовуватись комерційними банками та кредитними спілками у після кризовий період.

Структура об'єктів застави (табл. 4.) для ломбардного кредитування свідчить, що основну масу кредитів позичальники отримують за рахунок застави виробів з дорогоцінних металів та коштовного каміння, що характеризує процеси прийняття рішення споживачем про пріоритети задоволення потреб.

Таблиця 4.

Обсяг наданих ломбардами кредитів за видами застави за 9 місяців 2011-2012 рр. в Україні*

Застава	Обсяг наданих кредитів, млн.грн.		Структура наданих кредитів, %	
	9 міс. 2011	9 міс. 2012	9 міс. 2011	9 міс. 2012
Дорогоцінні метали та каміння	4563,9	5904,2	91,3	90,3
Побутова техніка	393,9	588,5	7,9	9,0
Автомобілі	21,8	27,6	0,4	0,4
Нерухомість	9,0	9,4	0,2	0,1
Інше майно	10,8	9,4	0,2	0,1

* Складено за даними: [9].

В умовах зниження доходів від економічної діяльності, споживач приймає рішення про відмову від тезаврації споживчих благ, що сприймаються як предмети розкоші на користь благ, що задовольняють поточні потреби. Разом з тим, збільшення частки застави інших матеріальних активів, що використовуються позичальниками, зокрема побутової техніки, може бути проявом

тенденції до скорочення у споживачів наявних предметів розкоші та їх заміну предметами, що мають безпосередню споживчу цінність, тобто споживачі-позичальники змушені знижувати якість споживання та відмовляться від частини потреб більш високого рівня задля задоволення потреб нижчого рівня, що свідчить про загальну тенденцію зниження добробуту населення України.

Разом з тим, бурхливий розвиток діяльності ломбардів має неоднозначні наслідки для споживачів. З одного боку, високі ставки позичок знижують платоспроможність позичальника та генерують підвищений ризик втрати заставного майна, а з іншого боку, втрата застави зумовлює зубожіння позичальника та прямо впливає на формування негативного соціального сприйняття діяльності даних фінансових інститутів. Крім всього іншого, ломбарди здатні фінансувати тільки задоволення поточних фінансових потреб, на відміну від комерційних банків та кредитних спілок, що здійснюють довгострокове кредитування (наприклад іпотеку чи авто кредитування). Зокрема, середній розмір ломбардного кредиту за період з 2010 до 2012 року зріс з 580,1 грн. до 720,2 грн., що в загальному свідчить про фінансування досить незначної частки потреб позичальників.

Для фінансового ринку, тенденція перетікання інвестиційних ресурсів у сектор ломбардів має негативні наслідки в тому сенсі, що знижуються інвестиції у банківське споживче кредитування та частково втрачаються інвестиційні ресурси, що спрямовуються у сектор кредитних спілок.

Висновки. Фінансові інститути через споживче кредитування надають споживачам можливість більш повного задоволення потреб, проте в умовах скорочення реальних доходів їх діяльність може бути ефективною для суспільства тільки за умови розширення обсягів кредитування та зниження вартості кредитних ресурсів. В Україні, системність економічної кризи проявляється у її глибокому проникненні у структуру всіх економічних процесів, в тому числі і кредитування споживчих потреб. На відміну від класичної макроекономічної ситуації, характерної для депресивного стану економіки (в Україні на даний момент є всі ознаки цієї фази макроекономічного циклу) на даний момент продовжується зниження ресурсної бази фінансових інститутів, а отже триває тенденція до зниження їх активності у тих ринкових сегментах, які прямо пов'язані зі забезпеченням добробуту населення.

Зниження споживання є безпосереднім наслідком зниження доходів, але крім того зниження споживання зумовлюється і обмеженням споживчого кредитування. Формується замкнене коло зниження споживчої активності. Невисокі реальні доходи скорочують споживання, фінансові інститути знижують кредитування оскільки передбачають високий ризик неплатоспроможності споживачів і додатково підвищують позичковий відсоток, що поглиблює недоступність споживчих кредитів і мультиплікує скорочення споживчої активності, а в кінцевому підсумку зниження споживання

відбивається на скороченні споживчого попиту і знижує пропозицію з подальшим зниженням економічних доходів споживачів.

В умовах системної стагнації, фінансові інститути самостійно нездатні подолати несприятливу ринкову тенденцію до скорочення економічної активності. Вони здатні тільки через примітивізацію фінансових послуг частково відповідати на ті потреби, що формуються у суспільстві стосовно фінансування споживчих потреб. Тому відбувається скорочення розвинених форм споживчого кредитування через комерційні банки та кредитні спілки, відроджуються "архаїчні" ломбардні форми, що здатні частково задовольнити попит населення на кредитування в короткострокових періодах, але не є продуктивними для довгострокового фінансування споживання.

Отже, роль діяльності фінансових інститутів у секторі споживчого кредитування має велике значення як для функціонування економіки в цілому, так і для кожного окремого індивідууму, який прагне максимально задовольнити свої потреби. Через доступне споживче кредитування, здійснюється реалізація споживчих потреб, що зумовлює позитивні економічні та соціальні наслідки, які є поштовхом для розвитку економіки країни на етапі подолання кризових явищ. Завданням держави має стати встановлення пріоритетів у стимулюванні економічної активності, в тому числі і в сегменті споживчого кредитування та розробка дієвих засад розвитку фінансових інститутів з метою підвищення доступності фінансових ресурсів для задоволення споживчих потреб населення держави.

Список літератури

1. Ватаманюк О.З. Визначники особистих заощаджень в економіці України / О. Ватаманюк // *Фінанси України*. - 2007. - № 1. - С. 75 - 83.
2. Кіндзерський Ю. Інституціональні аспекти відтворення у контексті структурних трансформацій / Ю. Кіндзерський // *Економіка України*. - 2007. - №1;2. - С.4-13; 4-12.
3. Корнєєв В.В. Фінансові посередники як інститути розвитку: [монографія] / В. Корнєєв. - К.: Основа, 2007. - 192 с.
4. Лютий І.О. Банківські інститути в умовах глобалізації ринку фінансових послуг: [монографія] / І.О.Лютий, О.М.Юрчук. - К. : Знання, 2011. - 357 с.
5. Мещеряков А.А. Новий підхід до визначення економічної сутності діяльності кредитної системи в умовах ринкової економіки / А. А. Мещеряков, Л. Ф. Новікова // *Актуальні проблеми економіки*. - 2009. - № 11. - С. 214-220.
6. Полозенко Д. Добробут і його фінансове

забезпечення / Д. О. Полозенко, Д. О. Іваницький // *Фінанси України*. - 2004. - № 10. - С. 28 -35.

7. Національний Банк України [електронний ресурс] : [сайт]. - Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/Publication/Analytical.htm>.

8. Ринок кредитних спілок [електронний

ресурс]: Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/1059.html> - назва з екрана.

9. Фінансові компанії [електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/1057.html> - назва з екрана.

Аннотация

Вячеслав Кравец, Александр Саенко

ВЛИЯНИЕ ФИНАНСОВЫХ ИНСТИТУТОВ НА УДОВЛЕТВОРЕНИЕ ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ НУЖД В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ УКРАИНЫ

Рассматриваются проблемы функционирования финансовых институтов в процессе удовлетворения потребительских нужд в экономической системе Украины. Определено значение финансовых институтов в качестве альтернативного источника доходов потребителей в трансформационной экономике.

Summary

Vyacheslav Kravets, Oleksandr Sayenko

IMPACT OF FINANCIAL INSTITUTIONS TO MEET CONSUMER NEEDS IN THE ECONOMIC SYSTEM UKRAINE

The paper is dealt with the problem of the functioning of financial institutions in the economy of Ukraine and their importance in the implementation of consumer needs. It is investigated the value of alternative sources of income in the context of transformation of the economy.